

МИСТЕЦЬКА КРИТИКА В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОГО ЖИТТЯ ХАРКОВА (1945–1960-ТІ РР.)

УДК 7.03 (477)

Усенко Н. О. Мистецька критика в контексті художнього життя Харкова (1945–1960-ті рр.). Стаття присвячена дослідженню особливостей мистецької критики у 1945–1960-х рр. в контексті художнього життя Харкова. У публікації на основі аналізу низки критичних статей найбільш значущих періодичних видань радянської України автором зроблена спроба окреслити загальний стан художньої критики в указаний період; дослідити вплив на неї методу соціалістичного реалізму; визначити характер та ідейні напрямки художньої критики в Харкові; розкрити специфіку її розвитку; висвітлити наявні проблеми, з якими стикалися критики у досліджуваний час; встановити найбільш відомих авторів досліджуваного періоду; висвітлити діяльність секції критиків та мистецтвознавців Харківського відділення Спілки художників України. У статті також приділяється увага дослідженню особливостей роботи окремих періодичних видань; досліджується творчий доробок деяких критиків та мистецтвознавців, які працювали в Харкові у 1945–1960-х рр.

Ключові слова: художня критика, Харків, Спілка художників, виставки, художнє життя.

Усенко Н. А. Художественная критика в контексте художественной жизни Харькова (1945–1960-е гг.). Статья посвящена исследованию особенностей художественной критики в 1945–1960-х гг. в контексте художественной жизни Харькова. В публикации на основе анализа ряда критических статей наиболее значимых периодических изданий советской Украины автором сделана попытка очертить общее состояние художественной критики в указанный период; исследовать влияние на нее метода соцреализма; определить характер и идейные направления художественной критики в Харькове; раскрыть специфику ее развития; осветить существующие проблемы, с которыми сталкивались критики в исследуемое время; установить наиболее известных авторов исследуемого периода; осветить деятельность секции критиков и искусствоведов Харьковского отделения Союза художников Украины. В статье также уделяется внимание исследованию особенностей работы отдельных периодических изданий; исследуется творчество некоторых критиков и искусствоведов, которые работали в Харькове в 1945–1960-х гг.

Ключевые слова: художественная критика, Харьков, Союз художников, выставки, художественная жизнь.

Usenko N. A. The art criticism in the context of the Kharkiv artistic life (1945–1960th). The article investigates the features of the art criticism in 1945–1960th in the context of the artistic life of Kharkiv. In this publication the author made an attempt to outline the general state of art criticism in this period; to investigate the influence of the method of socialist realism; to determine the character and ideological direction of art criticism in Kharkiv; to disclose the specifics of its development; to highlight existing problems faced criticism in the test time; to identify the most famous authors of this period etc. The article also focuses on the study of periodical reviews features, explores creativity of critics and art historians, who have worked in Kharkiv in 1945–1960th.

Keywords: art criticism, Kharkov, Union of artists, exhibitions, artistic life.

Постановка проблеми. Розвиток фахової критики в радянських реаліях відбувався в межах соцреалістичних «схем». Силоміць нав'язаний метод виключав будь-який вияв інакодумства в мистецтві, яке відтепер виступало формою не

критики дійсності, а штучного відтворення нової суспільної сфери. Це, за словами К. Дьоготь, означало «постійну дію «антидогматичної поліції» та критику мистецтва за виробництво формалістичних фетишів» [11: 50].

Значення та завдання критики чітко визначалися відповідними органами влади. Координуючу функцію у всесоюзному масштабі мала створена у 1939 р. Спілка Радянських художників України (СРХУ)¹, яка відповідала за створення центральних директив для усіх митців та критиків. Обговорення питань, що стосуються компетенції та стану критики, регулярно виносилося на спілчанські форуми та пленуми, які вирішували долю українських митців. На подібних зібраннях, окрім ведення організаційної роботи щодо проведення «ідеологічно правильних» виставок, публічно обговорювалися нові роботи художників, оцінювалася їх відповідність до ідеологічних соцреалістичних засад і т. д. Велика увага приділялася керуванню діяльністю художніх критиків. Зокрема, на IV Пленумі Спілки Радянських художників України наголошувалося про обов'язки громадян захищати Батьківщину від ворогів, наслідком чого в роботі художників має стати підкреслення в їх творах героїзму радянських солдат. На тому ж пленумі ґрунтовній критиці було піддано один з найбільш відомих українських журналів — «Мистецтво», який, на думку спілчан, мав багато недоліків та потребував допомоги, зокрема, вказувалося на необхідність «зробити журнал повноцінним органом нашого мистецтва» [27: 5].

Розвиток критики, її головні завдання і функції у другій половині 1940-х рр. можна прослідкувати за публікаціями у періодичних виданнях. Зокрема, у московській газеті «Советское искусство» декларувалося, що «критик — це перший пропагандист того нового, важливого, позитивного, що створюється в літературі та мистецтві. Радянські мистецтвознавці мають бути активними учасниками боротьби із всіма антипатріотичними тенденціями в образотворчому мистецтві та критиці. Успішно вести цю боротьбу можна, тільки керуючись корінним принципом нашого мистецтва, нашої художньої критики принципом більшовистської партійності» [23: 3]. Втім, окрім завдань критики, автори вказували і

¹ Згодом організація називалася Спілка художників України (СХУ), а з 1998 року — Національна спілка художників України.

на проблеми. Зокрема, відзначалося, що критика не може адекватно оцінити досягнення сучасного мистецтва, оскільки станом на 1945 рік країна ще «не має центру для вивчення творів сучасних митців, музею, постійної експозиції радянського образотворчого мистецтва, де б і спеціаліст, і масовий глядач могли побачити твори сучасних художників» [26: 3].

Мета даної публікації полягає у висвітленні особливостей розвитку художньої критики в контексті художнього життя в Харкові у 1945–1960-х рр. Робота виконана у відповідності до планів НДР Харківської державної академії дизайну і мистецтва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Художня критика в Україні не раз постає предметом наукового вивчення. Зокрема, критика другої половини XIX — початку XX ст. розглядається у дисертаційному дослідженні Л. Савицької [20]; питання розвитку критики в контексті художнього життя Харкова різних періодів висвітлені у роботах Л. Соколюк [22], В. Немцової [14]. Особливості художньої критики другої половини XX ст. у різних регіонах України, і, зокрема, в Харкові, досліджуються в роботах М. Криволапова [13]; окремі аспекти розкриваються у дослідженнях О. Роготченка [19], О. Голубця [9], В. Бадяка [5]. Діяльність найвідоміших критиків Харкова другої половини XX ст. частково висвітлюються у публікаціях В. Мизгіної [14], Л. Пономарьової [18] та ін.

Важливими у контексті досліджуваної теми є матеріали харківських та радянських журналів і газет, зокрема, київський журнал «Образотворче мистецтво», московська газета «Советское искусство», харківські місцеві газети «Соціалістична Харківщина», «Красное знамя» та ін., а також документи архіву Харківської філії Національної Спільки художників України, які надають інформацію про критичну діяльність мистецтвознавців секції критиків в Харкові. Як показує аналіз досліджень і публікацій, ці роботи надають інформацію лише по окремим епізодам з історії розвитку мистецької критики в контексті художнього життя Харкова 1945–1960-х рр. Відтак, актуальною є необхідність збору, систематизації та осмислення джерельної бази для встановлення невідомих чи суперечливих фактів з окресленої теми.

Результати дослідження. Координацією роботи критиків у досліджуваній час займалася створена при СРХУ секція критиків та мистецтвознавців. На жаль, діяльність секції критиків і мистецтвознавців Харківського відділення Спільки на сьогодні залишається невивченою. Зокрема, є невідомим її перший кадровий склад. За нашим припущенням, до секції, створеної, ймовірно, у 1939 р., могли входити мистецтвознавці, які мали звання доцента історії мистецтва, а саме — І. Август (доц. з 1939 р.) та М. Зубар

(доц. з 1939 р.). Крім них роботою критики могли керувати «відповідні кадри» (в тому числі художники, літературознавці та, безперечно, партійні діячі «від мистецтва»).

Частковим підтвердженням цієї версії є те, що саме І. Август, М. Бурачек, М. Зубар публікувалися у найбільш вагомим мистецьких періодичних виданнях 1940-х рр. Зокрема, в виданнях журналу «Образотворче мистецтво», який в цей час слугував своєрідним рупором передового мистецтва та критики, упродовж 1940–1941 рр. постійно друкувався І. Август. Одна з його статей «Скульптор Леонора Блох» [1] — є яскравим зразком аналітичної мистецтвознавчої статті, де ґрунтовно, без традиційного для радянських часів політичного пафосу, проте в соцреалістичному ключі, розкривається біографія майстрині, уважно розглядаються її роботи різних років. Блискучим прикладом мистецтвознавчої художньої критики є й інші публікації І. Августа, присвячені дослідженню творчості С. Беседіна [3], М. Бурачека [2]. Аналіз цих та інших статей в журналі «Образотворче мистецтво» засвідчує, що художні критики в цей час ще продовжували шукати компроміс між фаховістю та ідеологією.

Однак, вже наприкінці 1940-х рр. становище художньої критики значно ускладнилося. У звіті про роботу Спільки радянських художників України за друге півріччя 1947 р. секція критики та мистецтвознавства визнавалася найбільш відсталою, а стан критики — вкрай незадовільним. Відзначалося, що критики і мистецтвознавці не лише не викривають хибних формалістичних явищ та рецидивів буржуазного націоналізму, але й самі припустилися грубих помилок у висвітленні історії українського мистецтва [13 177].

Важливими для зміни вектору розвитку повоєнної критики стали відомі Постанови 1948 року², що торкнулися й критики. Тоді у столичному журналі «Искусство»³ у замітці «Про завдання художньої критики» вказувалося, що критика і теорія мистецтва покликані розкрити й узагальнити нові закономірності розвитку радянського мистецтва, «показувати нові якості соціалістичного реалізму», боротися «з впливами буржуазного формалізму та натуралізму, упаданням перед сучасною буржуазною занепадницькою культурою, безідейністю та аполітичністю» [цит. за: 13: 177].

Значну роль у координації критики наприкінці 1940-х рр. відіграла діяльність Академії мистецтв СРСР, реорганізованої у 1947 р. зі Всеросійської академії мистецтва, на яку було покладено функцію творчого та науково-дослідного центру. Відзначимо, що її президент — «олівець соцреалізму» О. Герасимов одночасно входив і до редколегії московської газети «Советское искусство».

² Постанова ЦК ВКПб про оперу «Великая Дружба» Мурадєлі, яка вийшла 10 лютого 1948 року, дала широку критичну оцінку не лише вищевказаній опері, але й, взагалі, стану радянського мистецтва і критики.

³ № 5 від 1948 р.

ство», яка стала віддзеркаленням директив Академії. Відомою є третя сесія Академії Мистецтв СРСР, яка пройшла під знаком боротьби з космополітизмом та іншими буржуазними впливами, різко осудила лідерів антипатріотичної критики і розкрила багато помилок, знайдених у роботах мистецтвознавців. Авторів звинувачували у тому, що мистецтво розглядається «само по собі, а не як відображення життя і активний фактор в його подальшому розвитку» [23: 3]. Вказувалося також, що «критика має перевіряти зв'язок мистецтва із життям, встановлювати, наскільки глибоко і правдиво відображає митець найбільш істотні сторони дійсності» [23: 3].

Про будь-яку «обмеженість» творів українських художників та формалістичні погляди мистецтвознавців постійно згадувалося на багатьох пленумах Академії та Спілки. Зокрема, на розширеному VI пленумі СРХУ 1949 р. «рецидиви буржуазно-націоналістичних тенденцій і національної обмеженості» [13: 176] було виявлено у творах багатьох митців, серед яких були і тодішні харків'яни М. Глущенко, В. Єрмілов, В. Мироненко, А. Страхов та ін. Відзначимо, що деякі з них, зокрема В. Мироненко, ще кілька років тому вважалися офіційно визнаними владою митцями. Так, у в газеті «Советское искусство» за 1945 рік відзначається, що роботи українських митців, зокрема — й харків'ян В. Мироненка, Й. Дайца, Г. Бондаренка та ін. відібрані до участі у Всесоюзній художній виставці 1945 року [16: 1], що свідчить про їх «обраність».

«Дворушника та космополіта» учасниками Пленуму було знайдено і в особі відомого харківського мистецтвознавця М. Зубаря [13: 175–176]. Ще у 1932 р. М. Зубар (випускник ХХІ, учень В. Єрмілова та І. Падалки) закінчив аспірантуру Українського науково-дослідного інституту історії матеріальної культури, і за кілька років отримав звання доцента. Відтоді він реалізував себе у науковій діяльності⁴ та практикував як художній критик, створивши низку статей, присвячених виставкам харків'ян у повоєнні роки та багато творчих портретів сучасників, зокрема, А. Петрицького, О. Хвостенка-Хвостова і В. Касіяна [12] (останній з 1930 по 1941 рр. працював у Харківському художньому інституті (ХХІ), де викладав і М. Зубар). У 1945 р. вийшло друком дослідження М. Зубаря «Народний художник СРСР В. І. Касіян» [1], у якому автор розкриває творчість вже видатного на той час майстра. Варто відзначити, що реакція В. Касіяна на книгу була досить агресивною. Ознайомившись із твором мистецтвознавця, В. Касіян, відомий своїм безкомпромисним ставленням у друкованих періодичних виданнях до багатьох своїх колег, опублікував у газеті «Київська правда» статтю «Про шкідливу книгу мистецтвознавця Зубаря».

⁴ М. Зубар після закінчення аспірантури отримав звання доцента кафедри історії і теорії мистецтва.

Як засвідчують документи з архіву ХОНСХУ, від 1948 р. М. Зубаря було виключено зі Спілки (у подальшому його членство так і не було відновлено), та як «космополіта» [22] позбавлено можливості викладати у ХХІ. Можна припустити, що виключення М. Зубаря було пов'язано із війною проти «формалізма» у мистецтві, розгорнутою В. Касіяном.

На перших Сесіях Академії Мистецтв, що відбулися наприкінці 1940-х рр., В. Касіян стверджував: «На прикладі України особливо добре видно, що формалізм в мистецтві, з його запереченням російської реалістичної класики, його плазуванням перед іноземщиною, орієнтацією на занепадницьке мистецтво сучасної буржуазної Європи і Америки, тісно переплітається з українським буржуазним націоналізмом України, формалісти намагалися відірвати розвиток національного мистецтва від <...> великого братського російського народу» [цит. за: 21: 168]. Відзначимо, що члени Академії постійно здійснювали роботу з дослідження «класичного» реалістичного та радянського (як сучасного) мистецтва та вироблення теоретичних основ мистецької практики. Тож, думка, сформована в її середовищі, сприймалася як авторитетна рекомендація щодо мистецьких та ідеологічних критеріїв, яку впроваджувала в життя СРХУ.

Для контролю над розвитком критики керівництво СРХУ та органів, які опікувалися культурою і мистецтвом, діяло за принципом, який умовно можна назвати «деукраїнізацією». Головною рисою цієї політики було повне слідування регіонів за директивами з центру. Як вказує В. Бадяк, задля контролю мистецтва та критики у повоєнні роки відбувалася своєрідна «рокіровка» кадрів: в регіони запрошувалися молоді, виховані на «потрібній» методології випускники столичних шкіл, які мали «розбавити» місцевий кадровий склад [5: 87]. На цьому наголошує і О. Голубець, який відзначає, що свого часу в Галичині така політика проводилася в межах «українізації» задля очищення земель від поляків, а також для проведення у життя ідей партії [9: 38]. «Творчий десант» молодих художників та мистецтвознавців зі столичних навчальних закладів надсилався в різні регіони України. Цікаво, що саме в цей час (1946–1949 рр.) з Харкова до Львова було запрошено художника Б. Косарева⁵ (про «значення» львівського періоду Косарева згадує і С. Гординський) [10].

Оновлення кадрового складу наприкінці 1940-х відбулося і в Харкові. Переважно це були випускники провідних радянських мистецьких

⁵ Проте, слід брати до уваги, що первинно Б. Косарев опинився у Львові як головний художник ТЮГу, який «перевели» з Харкова у 1944 р.. Працюючи у Львові, він, водночас, займався оформленням спектаклю «Ярослав Мудрий» (прем'єра відбулася в Харкові). За цю роботу Б. Косарева у 1947 р. було нагороджено Сталінською премією. А в 1948 р. його запросили до Львівського художнього інституту. Окрім цього, він був керівником кількох секцій у щойно створеній Львівській філії СРХУ [детально див.: В. Бадяк].

навчальних закладів, які направлялися за системою «кадрового розподілу». Так, у 1947 р. до Харкова приїхав випускник ЛГУ Л. Єлькович⁶, а у 1951 році — вихованка Ленінградського інституту живопису, скульптури і архітектури ім. І. С. Рєпіна В. Докучаєва, яка багато працювала у сфері радянського мистецтва (проте, як критик проявила себе вже після переїзду з Харкова до Москви). У 1954 році одразу після закінчення того ж Ленінградського інституту та захисту кандидатської дисертації з мистецтвознавства, до Харкова було відправлено Ю. Дюженка⁷. Критик із цікавістю вивчав творчість П. Левченка, Е. Шнейдера, М. Бурачека та інших харківських художників, зокрема — колишніх фронтовиків. У 1961 році Ю. Дюженко було прийнято до лав членів Харківської Спілки художників, проте його дослідження мистецтва, зокрема й сучасного, продовжилися не в Харкові, а в Москві, куди він переїхав наприкінці 1960-х рр.

З «місцевих» кадрів до мистецтвознавчої когорти приєднався випускник філологічного факультету ХДУ ім. Горького (1946 р.) М. Безхутрий, який від 1949 р. працював вченим секретарем Харківського художнього музею. Важливо підкреслити, що М. Безхутрий, який з 1958 р. був членом Спілки художників, того ж року очолив секцію критиків та мистецтвознавців, де працював над підготовкою виставок та мистецтвознавчих статей. Як засвідчують документи з архіву ХОНСХУ, станом на 1960 р. М. Безхутрий мав за плечима видання «Художники Харкова до 40-річчя Жовтня», низку статей у каталогах до виставок творів О. Щеглова, О. Кудрявцевої, С. Луньова, П. Шигимаги, Є. Трегуба, В. Сизикова та інших сучасників, які висвітлюють окремі аспекти з творчого життя майстрів, а також склав альбом із передмовою «Харківський музей образотворчого мистецтва» та видав низку публікацій у республіканських журналах і газетах [8].

У другій половині 1950–1960-х рр. у харківській періодиці публікувалася і М. Чернова. Її перу належать дослідження творчого шляху харківських художників С. Беседіна, Є. Трегуба, В. Сизикова, П. Шигимаги, А. Сафаргаліна та інших сучасників, проте, найбільш відомою є її ґрунтовна монографія, присвячена творчості театрального художника Б. Косарева [24].

Нагадаємо, що цей період в мистецькому середовищі відзначився певними зрушеннями, ознаменованими настанням часів так званої хрущовської відлиги. Боротьба із культом особистості та ослаблення ідеологічних пут давало ілюзію розширення можливостей творчих ініціатив. На зламі 1950-х — 1960-х рр. це, безперечно, вплинуло на діяльність художніх критиків. За словами

⁶ Працював в Харкові у 1947–1952 рр., після чого переїхав до Алма-Ати.

⁷ До 1961 року працював на кафедрі історії мистецтва (завкафедрою історії мистецтва та викладав історію мистецтва); паралельно обіймав посаду зам. директора Харківського музею образотворчого мистецтва.

М. Криволапова, «передвісниками нових віянь, коли поменшало славослів'я, компліментарності і критика стала стриманою, виваженішою та конструктивнішою, стали II з'їзд художників України, що працював у Києві 3–7 квітня 1956 р. та I з'їзд художників СРСР 28 лютого — 8 березня 1957 р. у Москві, на яких йшлося про ці позитивні зміни у мистецькій практиці та у царині художньої критики [13: 182]. Проте, з аналізу статей у періодичних виданнях випливає, що зменшення тиску було номінальним. Як і у попередні роки, журнали, діяльність яких контролювалася з боку органів влади, випускали здебільшого матеріали презентативно-оглядового характеру. Рупором соцреалістичної доктрини були всесоюзні щомісячні журнали «Искусство» (перше в СРСР періодичне видання з образотворчого мистецтва, засноване у 1933 р.), «Творчество» (виходив з 1957 по 1992 рр.), «Декоративное искусство СССР» (видавався з 1957 по 1993 рр.) та інші. Віддзеркаленням офіційного погляду на мистецтво та критику того часу залишався київський журнал «Образотворче мистецтво» (видавався з 1935 р. у Києві⁸), який став своєрідним орієнтиром для українського мистецтва радянського зразку. У 1954 році було знов відкрито журнал «Мистецтво» (виходив до 1969 рр.), який мав формат багатопрофільного видання (галузі образотворчого та кіномистецтва, музики й театру), двомісячну періодичність та невеликий розмір. Географічні межі його зацікавлень поширювалися на весь СРСР, що давало можливість лише поверхово розкривати найвизначніші події у культурному розвитку країни.

На сторінках деяких з названих вище професійних видань виступали відомі митці-критики: М. Деревус, вже колишній харків'янин В. Касіян, а також О. Пашенко, К. Трохименко, О. Шовкуненко та В. Яценко, які висвітлювали у своїх публікаціях найбільш важливі виставки в Україні та створювали творчі портрети визнаних керівництвом художників. На жаль, до «глянцевого» мистецьких журналів статті харків'ян потрапляли вкрай рідко: їх публікації друкувалися здебільшого у суспільних часописах (як то «Прапор», «Дружба народів» та ін.), а також місцевих газетах («Соціалістична Харківщина», «Красное Знамя» тощо). Деякі публікації харківських мистецтвознавців, зокрема, М. Чернової, В. Сизикова потрапляли на сторінки журналу «Мистецтво» [25]. Зауважимо, що В. Сизиков, який від 1953 року очолив харківське відділення Спілки художників, проводив активну критичну діяльність. Його статті, присвячені роботі Спілки, а також критичні огляди творів художників Харківщини регулярно з'являлися у журналах «Образотворче мистецтво», «Мистецтво», «Прапор» та місцевих газетах. Відзначимо, що вагомими частинами публікацій мають пропагандистський

⁸ З 1941 по 1969 рр. журнал не видавався.

характер та присвячені новій ролі мистецтва в радянському суспільстві.

Остаточне закінчення періоду «відлиги» в мистецтві відбулося на початку 1960-х рр. Точкою перетину стала славнозвісна виставка в Манежі, присвячена 30-річчю МОСХа (м. Москва, 1962 р.), де вперше за часів СРСР експонувалися роботи радянських художників-авангардистів. Виставка, яку на відкритті розкритикував сам М. С. Хрущов⁹, отримала багато негативних відгуків. Після цієї події розгорнулася боротьба з інакомислячими художниками, поява яких в Україні сприймалася критиками досить вороже та жорстоко критикувалася у місцевих виданнях. У Харкові показовою з цієї точки зору стала стаття Л. Петрової в газеті «Красное знамя» (1965 р.). Головним об'єктом жорстокої критики став харківський художник В. Бахчанян. У статті йшлося про його виставку на заводі «Поршень», яка була організована як акт знущання над митцем-авангардистом. У публікації у зневажливому тоні авторкою розповідалося про молодого «формаліста», творчість якого «не зрозуміли» не лише керівники Спілки художників, але й його колеги по цеху. Як приклад, у статті наводилися вкрай негативні відгуки відвідувачів виставки та співробітників В. Бахчаняна про «відсутність в нього художнього талану» [17: 4]. Не витримавши образи та осуду, митець, який на заводі працював художником, звільнився за власним бажанням, а подальший осуд його діяльності у газетах став однією з причин еміграції художника [7: 127].

Необ'єктивність і заангажованість критики, яка мала чітке завдання обслуговувати ідеологічні засади СРСР, сприяла формуванню у середовищі художників хибних уявлень про соціальні функції критики як такої. До того ж, рудимент мистецького життя з критики робила і сама радянська система державних замовлень, суть якої зводилася до виконання художниками конкретно поставлених завдань. Як вказує Ф. Балаховська, «художники за списком обирали теми, робили ескізи, а після їх обговорення та схвалення виконували роботу» [6: 88]. Через це головним оцінювачем мистецтва становилися не професійні критики, а чиновники. Таким чином, за вдалим висловом В. Бадяка, «митець постійно перебував у своєрідному конфлікті із замовником — панівною системою, що чимраз дужче затискала творчий процес в ідеологічних лещатах» [5: 112].

Ті, кому вдавалося створити правильні стосунки із владою, отримували автоматично компліментарні відгуки з боку критиків у провідних журналах, тоді як митці, визначені «антирадянськими», могли претендувати лише на негативні статті у місцевій пресі. Через такий підхід критика поступово стала перетворюватися

⁹ Побачивши виставку, керівник партії М. Хрущов бурно відреагував на представлені роботи. Слово «абстракціонізм» в відомій промові звучало як найжахливіша у світі лайка.

на однобокого популяризатора конкретних імен: характер рецензій, оглядів та статей переважно ставав компліментарним, що означало не лише повний контроль критики з боку влади, але й взагалі знімало необхідність її існування.

Висновки. Загальний стан критики 1940-х рр. відповідав культурно-історичному процесу та розвивався у контексті соцреалізму. Знаковими для її розвитку стали Постанови 1948 р., які встановили нові завдання критики як головного інструменту ідеології. Тимчасове послаблення тиску влади відбулося у 1956 р., проте, вже на початку 1960-х рр. розгорнувся новий етап боротьби з інакомисленням, результатом якого стало повернення заангажованості і компліментарності.

Задля контролю мистецтва та критики в регіонах України, зокрема — в Харкові, СРХУ впроваджувала політику «деукраїнізації», суть якої полягала у тому, щоб «розбавити» місцевий кадровий склад представниками столичних навчальних закладів. Значний вплив на розвиток критики в Харкові мали представники мистецтвознавчої (І. Август, М. Зубар), філологічної (П. Білецький, М. Безхутрий) та театрознавчої (М. Чернова) шкіл. Висвітлення харківськими критиками художнього життя міста, дослідження творчості сучасників та аналіз мистецьких подій відбувалися на сторінках як професійних журналів («Образотворче мистецтво», «Мистецтво»), так і місцевих газет («Соціалістична Харківщина», «Красное знамя» тощо).

Перспективи подальших досліджень. Передбачається проведення досліджень у напрямку вивчення мистецької критики в Харкові 1970–1980 рр.

Література:

1. Август І. Скульптор Леонора Блох / І. Август // *Образотворче мистецтво*. — 1940. — № 6. — С. 20–27.
2. Август І. Пейзажі М. Г. Бурачека / І. Август // *Образотворче мистецтво*. — 1941. — № 3. — С. 15–18.
3. Август І. Про портрет. Творчість С. Ф. Бессідіна / І. Август // *Образотворче мистецтво*. — 1940. — № 10. — С. 12–17.
4. Анкета для членів Союзу Советских художников СССР [Зубарь Михаил Иванович] // *Архів ХОНСХУ*. — Ф. № 17: Зубар Михайло Іванович. Особова справа. — С. 4.
5. Бадяк В. У лещатах Сталініцини: [монографія] / В. Бадяк. — Львів: СКІМ, 2003. — 203 с.
6. Балаховская Ф. Полная и окончательная победа социализма в искусстве. История одной выставки / Ф. Балаховская // *Борьба за знамя: Советское искусство между Троцким и Сталиным*. — М.: *Творческая мастерская*, 2008. — С. 88–92.
7. Бахмет Т. Бахчанян как миф / Т. Бахмет // *Новая кожа (Нью-Йорк)*. — 2010. — № 3. — С. 12–40.
8. Безхутрий М. Заява про переведення з кандидатів до членів Спілки художників від 12 січня 1960 р. // *Архів ХОНСХУ*. — Безхутрий Микола Микитович. Особова справа. — С. 4.
9. Голубець О. Між свободою і тоталітаризмом / О. Голубець // *Мистецьке середовище Львова другої половини ХХ століття*. — Л.: *Академічний експрес*, 2001. — 176 с.
10. Гордінський С. В обороні культури: [монографія] / С. Гордінський. — К.: *Гелікон*, 2005. — 380 с.
11. Дьоготь К. Эстетическая революция культурной революции / К. Дьоготь // *Борьба за знамя: Советское искусство*

- между Троцким и Сталиным. — М.: Творческая мастерская, 2008. — С. 44 – 53.
12. Зубар М. Ответы на опросный лист по Харьковскому областному управлению ССХУ о творческой работе художников за время войны // Архив ХОНСХУ. — Зубар Михайло Іванович. Особова справа. — С. 2.
13. Криволапов М. Про мистецтво та художню критику України ХХ століття: Вибрані статті різних років. [Книга перша: Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецтвознавчої науки в Україні ХХ століття] / М. Криволапов // Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. — Київ: Видавничий дім А+С, 2006. — 268 с.: іл. — С. 177.
14. Мызгина В. Эпоха в истории ХО НСХУ / В. Мизгіна // Харківщина мистецька: історія, традиції, сучасність. До 70-річчя Харківської організації Національної Спілки художників України. Зб. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 22 жовтня 2008 р. — Х.: Золоті сторінки, 2008. — 144 с. — С. 95 – 98.
15. Немцова В. Харьковская художественная школа / В. С. Немцова. — Х.: «ФЛП Шевченко», 2011. — 320 с.
16. Отбор произведений для Всесоюзной художественной выставки // Советское искусство. — 1945. — 7 дек. — С. 1.
17. Петрова Л. В поисках поклонников / Л. Петрова // Красное знамя. — 1965. — 1 июля. — С. 4.
18. Пономарьова Л. Музей и муза Николая Работягова / Л. Пономарьова // Харківщина мистецька: історія, традиції, сучасність. До 70-річчя Харківської організації Національної Спілки художників України. Зб. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 22 жовтня 2008 р. — Х.: Золоті сторінки, 2008. — 144 с. — С. 120 – 131.
19. Рогозченко О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм / О. Рогозченко: Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. — Київ: ФЕНІКС, 2007. — 608 с.
20. Савицька Л. Художня критика в Україні: друга половина ХІХ — початок ХХ ст.: хрестоматія / Л. Савицька // М-во культ. і мистецтв України, Акад. мистецтв України, Рівненський ін-т слов'янознавства Київського славістичного ун-ту. — Київ: Кадри, 2001. — 321 с.
21. Сессии Академии художеств СССР. Первая и вторая сессии: Доклады, прения и постановления. — М.: АХ. — 1949. — С. 168.
22. Соколюк Л. Хто він, Михайло Зубар? / Л. Соколюк // Народознав. зошити. — 2004. — № 3–4. — С. 527–528.
23. Сысоев П. Против космополитизма в искусствоведении / П. Сысоев, Б. Веймарн // Советское искусство. — 1949. — 5 марта. — С. 3.
24. Чернова М. Б. В. Косарев: Нарис життя і творчості / М. Чернова. — К.: Мистецтво, 1969. — 67 с.
25. Чернова М. Щедрість серця художника: А. Сафаргалін / М. Чернова // Мистецтво. — 1967. — № 3.
26. Щекотов Н. Художник, критик, зритель / Н. Щекотов // Советское искусство. — 1945. — 7 дек. — С. 3.
27. IV Пленум Спілки радянських художників України // Об'єднане мистецтво. — 1941. — № 2 (лютий) — С. 4–5.

Рецензент статті: Мархайчук Н. В.,
канд. мистецтвознавства,
доцент кафедри українознавства,
Харківська державна академія дизайну і мистецтв